

Over fijn gesneden groentes en luid zingende bussen. Gedifferentieerd leren nadenken over taalkwesties in vwo-5

1. Inleiding

De laatste jaren is er een toename van scholen die in het curriculum een of meerdere taalbeschouwelijke onderdelen opnemen. Vaak wordt er aandacht besteed aan ‘dialecten’, ‘taalverwerving’, ‘oudere taalstadia’, ‘leenwoorden’ en/of ‘*framing*’. Allemaal interessante onderwerpen om met leerlingen te onderzoeken om zo hun metalinguïstisch bewustzijn over taal te vergroten en een brug te slaan met het hoger onderwijs (Dietz & Van Koppen 2017; Kruizinga 2018; Mos 2015; Van Daele, Van Keymeulen & Rijckaert 2016). Waar echter veel minder aandacht voor is in de klas, is de bestudering van rommelige taalkwesties. Taal is immers niet zo keurig gestructureerd als we leerlingen op school voorhouden (Coppen 2010). Een voorbeeld van zo’n taalkwestie is congruentie tussen persoonsvorm en onderwerp als het onderwerp uit twee nevenschikkende naamwoordgroepen bestaat, zoals *de kat van de buren en de hond van de overburen, kaas uit Edam en kaas uit Frankrijk, Hans en Grietje*, enz. Moet de persoonsvorm die volgt op zo’n onderwerp, in het meervoud of in het enkelvoud? Maakt het nog uit hoe het onderwerp is opgebouwd? Hoe kun je redeneren welk getal de persoonsvorm krijgt in welke context? Met andere woorden: hoe kun je zo’n taalkwestie onderzoeken?

Elke taalkwestie kan bestudeerd worden vanuit de perspectieven ‘taalnorm’, ‘taalwerkelijkheid’ en ‘taalgevoel’ (Coppen 2012; van Rijt & Wijnands 2017). Bij de taalnorm gaat het om de regels die ooit bedacht zijn om het Nederlands te standaardiseren. De centrale vraag is wat correct Nederlands is en wat niet. Afwijkingen van de taalnorm worden op school fout gerekend en in de maatschappij worden zij sociaal afgekeurd. Echter, de taal die de taalgemeenschap gebruikt – de taalwerkelijkheid – komt niet altijd overeen met de regels die de leerlingen op school leren. Zie bijvoorbeeld het gebruik van *hun* als onderwerp of *me* als bezittelijk voornaamwoord. Bij het perspectief van het taalgevoel vraag je je af wat je zelf vindt van een bepaalde taalkwestie: ‘voelt die grammaticaal?’; ‘kun je dit zelf zeggen of schrijven?’.

In het onderwijs dienen leerlingen de taalnorm te volgen, ongeacht wat hun eigen taalgevoel daarvan ‘vindt’ en ongeacht wat de taalgebruikers om hen heen ‘doen’. Maar wat nu als er spanningen zijn tussen de taalnorm, de taalwerkelijkheid en het taalgevoel van de leerling (de drie T’s)? Hoe kunnen we leerlingen leren daarmee om te gaan?

2. Rommelige taalkwesties in de klas

Bij het behandelen van rommelige taalkwesties in de klas loop je tegen twee problemen aan. Het eerste probleem is dat leerlingen bij grammaticalessen gefocust zijn op ‘goed’ en ‘fout’. Leerlingen hebben niet geleerd hoe om te gaan met de spanningen tussen de drie T’s. Daardoor kunnen zij bij taalkwesties ook moeilijk voor- en nadelen van oplossingen afwegen. In navolging van King & Kitchener (1994) worden leerlingen bij wie dit denkvermogen over taal nog niet ontwikkeld is, ‘prereflectieve denkers’ genoemd. Prereflectieve denkers zoeken bij taalkwesties altijd naar een eenduidige regel. Leerlingen die al iets meer reflectief kunnen denken, zgn. ‘quasi-reflectieve denkers’, zien in dat een probleem verschillende oplossingen kan hebben en kiezen vervolgens voor de beste oplossing die in alle contexten werkt. Reflectieve denkers zijn zich ervan bewust dat er sprake is van een echt probleem en dat er verschillende oplossingen bestaan voor verschillende contexten. Door leerlingen te stimuleren om verder te denken dan één mogelijke oplossing, kan het reflectieve denkvermogen aangewakkerd worden. Dit stimuleren kan door leerlingen meer voorbeelden aan te bieden van het rommelige probleem, maar ook door de leerlingen het probleem vanuit de drie T’s te laten onderzoeken.

Het tweede probleem is dat leerlingen bij grammaticalessen direct gefocust zijn op de oplossing van een probleem. Zij hebben niet geleerd hoe ze een taalkwestie kunnen onderzoeken. Bij rommelige taalproblemen staan de leerlingen dus met hun handen in het haar. In navolging van Coppens (2011) kunnen leerlingen gefaciliteerd worden in het onderzoeken van taalproblemen door de stappen van ‘voelen’ (wat weet ik al over het probleem?), ‘vatten’ (hoe kan ik het taalprobleem manipuleren zodat ik grip krijg op het probleem?) en ‘verwerken’ (hoe kan ik dit probleem beschouwen?). Ook bij deze stappen spelen de drie T’s weer een belangrijke rol. Bij het voelen van een probleem staat voornamelijk het taalgevoel centraal. Bij het vatten en verwerken zullen ook de taalwerkelijkheid en de taalnorm onderzocht worden.

3. De praktijk: het materiaal

Het afgelopen jaar hebben we in een docentenontwikkelteam in Nederland materiaal ontwikkeld voor twee lessen, waarbij we hebben voortgebouwd op de ervaringen van een ander docentenontwikkelteam in Vlaanderen (zie: Verhelst e.a. 2018). We hebben

twee rommelige taalkwesties geselecteerd. Voorwaarden voor de taalkwesties waren dat leerlingen de taalkwesties als ‘lastig’ ervaren, de kwesties geen eenduidige oplossing kenden en dat dit ook in de taaladviesdiensten en in de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* als dusdanig beschreven werd. De gekozen taalkwesties gaan over het wel of niet aan elkaar schrijven van partikelwerkwoorden zoals ‘fijnhakken’ en ‘grof hakken’ en over de beknopte bijzin.

We hebben voor elke taalkwestie negen opdrachten uitgewerkt die opklimmen in moeilijkheidsgraad. Na elke opdracht krijgen de leerlingen de keuze uit een ‘ja, dus-vraag’ en een ‘ja, maar-vraag’. Kiezen de leerlingen voor de ‘ja, dus-vraag’, dan gaan zij het probleem verder onderzoeken om tot een oplossing te komen. Bij de keuze voor de ‘ja, maar-vraag’ gaan zij een stapje verder in het leren reflectief denken over het probleem en onderzoeken ze het probleem vanuit verschillende perspectieven.

De opdrachten zijn zo ontworpen dat de leerlingen er in groepjes van drie aan kunnen werken. Leerlingen kunnen gebruikmaken van hulpkaarten met tips over hoe ze aan de opdrachten kunnen werken. Na afloop zijn er geen uitgewerkte antwoordmodellen.

Voor het aanwakkeren van het taalgevoel hebben we sorteertaken ontwikkeld of taken waarin leerlingen de grammaticaliteit van een zin moeten scoren. Voor het raadplegen van de taalnorm verwijzen we leerlingen naar de taaladviesites van Onze Taal en van de Nederlandse Taalunie. Voor het onderzoeken van de taalwerkelijkheid doen leerlingen een onderzoekje in *Delpher* (www.delpher.nl) en bestuderen zij fragmenten uit de *Algemene Nederlandse Spraakkunst*.

4. De praktijk: de uitvoering

Het materiaal is getest in drie vwo-5-klassen volgens de methode van *Lesson Study* (de Vries, Verhoef & Goei 2016). Voor beide taalkwesties hebben we de volgende procedure doorlopen. Bij de lessen waren alle docenten aanwezig. Drie leerlingen zijn geobserveerd en geïnterviewd en de les is geëvalueerd. Op basis hiervan is de les aangepast, zodat de volgende docent de herziene les in haar klas kon geven. Elke klas heeft aan beide taalkwesties gewerkt.

Alle leerlingen zijn gestart met dezelfde opdracht. Na de eerste opdracht is de helft van de leerlingen doorgegaan met een opdracht om tot een oplossing te komen. De andere helft wilde graag het probleem uitgebreider onderzoeken. Tijdens één lesuur van 50 minuten hebben de leerlingen aan drie opdrachten over één taalkwestie kunnen werken. De leerlingen werkten in een *chatroom* m.b.v. de *tool* backchannelchat.com. Het merendeel van de leerlingen gaf aan dat zij het chatten lastig vonden, voornamelijk vanwege het vertragende effect in de discussie.

Na afloop waren de leerlingen verdeeld over de les. Sommigen vonden het een verrassende manier om met taal bezig te zijn. Anderen waren minder positief. Voor alle leerlingen was deze manier van taal bestuderen nieuw. Vooral de prereflectieve leerlingen misten de juiste antwoorden na afloop, terwijl de meer reflectieve leerlingen het interessant vonden om zo uitgebreid, zonder goed of fout, over taal te mogen denken.

In onze presentatie zullen we meer inzage geven in het materiaal dat we ontworpen hebben. Ook zullen we laten zien hoe we het materiaal hebben ingezet in de klas en hoe de leerlingen aan de opdrachten hebben gewerkt.

Referenties

- Coppen, P.A. (2010). 'De taal is een rommeltje'. In: H. Hulshof & T. Hendrix (red.). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: VLLT, p. 26-28.
- Coppen, P.A. (2011). "Grammatica is een werkwoord". In: S. Vanhooren & A. Mottart (red.). *Vijftewintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 222-228.
- Coppen, P. A. (2012). "Sturen zonder handen". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Zesentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 207-213.
- Daele, P. Van, J. Van Keymeulen & H. Rijckaert (2016). "Taalwetenschap in de klas; taalkundig onderzoek voor en door leerlingen". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Dertigste Conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent/Drongen: Skribis, p. 320-323.
- Dietz, F. & M. van Koppen (2017). "Rappers van de Gouden Eeuw: integratie van taalkunde en historische letterkunde in het onderzoek en op school". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Eenendertigste Conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent/Drongen: Skribis, p. 309-313.
- King, P. & K. Kitchener (1994). *Developing Reflective Judgement: Understanding and promoting intellectual growth and critical thinking in adolescents and adults*. San Francisco: Jossey-Bas Publishers.
- Kruizinga, S. (2018). "Taalkunde in de klas". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Tweëndertigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent/Drongen: Skribis, p. 314-317.
- Mos, M. (2015). "Taalwetenschap in de klas: metalinguïstisch bewustzijn en onderzoeksvaardigheden bevorderen". In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Negenentwintigste Conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent/Drongen: Skribis, p. 324-327.

9. Taalbeschouwing

- Rijt, J. van & A. Wijnands (2017). “Taalnorm, taalwerkelijkheid en taalgevoel: de casus ‘hun hebben’”. In: *Levende Talen Magazine*, 104 (7), p. 4-8.
- Verhelst, K., A. van Laere & A. Wijnands (2018). “Gedifferentieerd denken over taal-kwesties in de vooreindexamenklassen”. In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Tweeëndertigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent/Drongen: Skribis, p. 228-232.
- Vries, S. de, N. Verhoef & S. Goei (2016). *Lesson Study: een praktische gids voor het onderwijs*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.